

Zef CHIARAMONTE, Palermo

KUJTIMI I GJERGJ KASTRIOTIT SKËNDËRBEUT NË ETNOKULTURËN ARBËRESHE TË SICILISË*

“...Pas vdekjes së Skënderbeut, populli e ngrinte lart kujtimin e princit të dashur me këngë solemne. Më kanë treguar burra të besueshëm se mu në zjarrin e luftës, kur nga çdo anë gjëmonte zhurma e armëve barbare, tufa vashash arbërore kishin zakon të mblihdeshin çdo javë në sheshin e qyteteve ku ai kishte sunduar, për të kënduar për bëmat e lavdishme të prijësit të tyre të vdekur”.

Këto fjalë, të nxjerra nga vepra *Historia Rerum Venetarum* e vitit 1487, e historianit italian Antonio Sabellico, janë tashmë të njohura nga etnohistoria shqiptare.

Më pak, ose fare pak, njihet fakti që deri më sot, kur gratë arbëreshe të Sicilisë veshin kostumin kombëtar, të stolisur me qëndisje ari dhe të zbukuruara me brezin e çmueshëm nga argjendi, aty – këtu të praruar, mbi fundin e kuq vendosin një përparëse ngjyre të zezë. Kur vizituesit nga jashtë u afrohen dhe pyesin se për cilën arsye vishet kjo përparëse, gratë menjëherë e ndërpresin harenë dhe përgjigjen me trishtim: “Këtë përparëse ne e veshim për t’i mbajtur lipin (zinë) Skënderbeut”.

Ky zakon, si ai i shënuar nga Sabellico, dëshmon se sa e vendosur ka qenë gjinia femërore arbërore e Sicilisë për ruajtjen e kujtimit të fatosit kombëtar.

* Kumtesë e mbajtur në Simpoziumin Shkencor “Gjergj Kastrioti Skenderbeu dhe epoka e tij”, Prishtinë 21 nëntor 2005.

Edhe më shumë të bën përshtypje ky zakon kur mendon se, ndryshe nga arbëreshë të tjerë, në traditën e Sicilisë mungon çdo aspekt folklorik i lidhur me figurën e Skënderbeut: këtu nuk ka valle, as këngë, që lidhen me heroin. Për t'i gjetur ato, duhet t'i shfletosh veprat e shkrimtarëve të shekullit XIX, Gabril Darës dhe Zef Skiroit, të cilët kënduan për Skënderbeun, me gjasë të frymëzuar nga De Rada e jo nga populli.

Në Sicili kujtimin e Skënderbeut do të kërkojë te gratë dhe te Kisha: tek ajo vijë e kuqe, pra, që i lidh këto dy elemente dhe krijon një weltanschauung në të cilën përkrah aspektit teologjik të fesë së krishterë, të ushtruar sipas traditës orientale, është vendosur figura e Kastriotit si simbol i kombit dhe kulmi i aspiratave njerëzore të arbëreshit të rëndomtë. Për ta ilustruar këtë pohim, po citojmë dy shembuj nga këngët e përshtirshme ekstraliturgjike, të cilat këndohen edhe sot e kësaj dite

“Sa t'i falemi t'in' Zoti
po me gjuhën çë na dha
po si i falej Kastrioti
e gjëra nga zbresjëm na”.

Gjuha arbëreshe këtu merret si element identifikuese që të lidh me Kastriotin, prandaj është e denjë ta lavdërojë Zotin baras me gjuhët e tjera.

“Tij o Virgjër Odhijirie
o mburonja e Horës tënë
na ngë lodhemi tue thënë
ruana besën e Mëri
atë besë çë patëm lënë
nga ata gjithra plot me nder
çë si trima e si t'krështerë
shumë luftuan me turkun zi”.

Besa këtu është besimi teologjik, por shikuar si trashëgimi nga “ata trima plot me nderë” që i bënë ballë turkut, të nxitur nga dashuria ndaj atdheut dhe nga krishterimi. Kjo simbiozë e thellë midis dashurisë ndaj atdheut dhe aspektit fetar ka qenë boshti kryesor i jetës së kolonive arbëreshe, nga dolën veprat e poetëve e të shkrimtarëve, angazhimi i klerit, kultura tipike arbëreshe.

Ndonëse të përzier me të tjerë, arbëreshët që moti nuk ishin të huaj në Sicili, Sidomos gjatë periudhës bizantine, kur Sicilia varej nga tema e Durrësit, falë izopolitisë me grekët arbëreshët venin e vinin nga

Sicilia si ushtarë dhe si eprorë, për mbrojtjen nga arabët, të cilët më në fund do ta pushtojnë dhe do ta sundojnë Sicilinë për afërsisht 250 vjet. Po ashtu përsëri si ushtarë dërgohen nga Skënderbeu, por jo vetëm si roje të brigjeve të Sicilisë Verilindore kundër anzhuinëve, por edhe më shumë si prapavijë e ushtrisë shqiptare, sipas planit të gjerë të mbrojtjes, të konceptuar nga vetë Skënderbeu. Në fakt Shqipëria nuk mund të pësonte vërshime armiqësore vetëm nga toka, por edhe nga deti, prandaj Sicilia, gjithnjë e lakmuar nga bota arabe-myslimane, mund të shërbente si kryeurë për nisjen e ndonjë ekspedite osmane.

Kështu shpjegohet se si Skënderbeu, me gjithë nevojën që kishte për krahë lufte, nuk i tërhoqi nga Sicilia kolonat ushtarake që ia kishte dërguar në ndihmë Alfonsit. Ato kolona, pas vitit 1448, u vendosën nëpër tokat të cilat atyre ua ofroi pushteti dhe përbëjnë sot vendbanimet arbëreshe të Palaco Adrianos, Maxojusos dhe Kontesës. Këto kolona e mbajtën deri vonë organizimin bujqësor – ushtarak, sipas traditës arbërore paraosmane.

Qoftë gjatë pranisë së tyre si roje brigjesh, qoftë më vonë si bujq-ushtarë në vendbanimet e përmendura dhe në ato vendbanime që u krijuan pas vdekjes së Skënderbeut, arbëreshëve u prinë priftërinjtë e tyre, si të vetmit që ishin në gjendje të ndërmjetësonin me pushtetin feudal vendës, i cili pikërisht në atë pjesë të Sicilisë ishte kishtar.

Prandaj, klerikët arbëreshë ashtu si qenë të zellshëm në angazhimin baritor, po ashtu u angazhuan në pikëpamje kombëtare, gjuhësore dhe zakonore, me një fjalë në pikëpamje të trashëgimisë kulturore.

Kjo trashëgimi mbështetet nga njëra anë në normën e Kanunit, ku secili peshon baras me tjetrin në kandin e lirive personale, ndërsa nga ana tjetër edhe në traditën e Kishës së Kostandinopojës, traditë kjo që iliro-arbërorët kishin kontribuar ta ndërtonin bashkë me grekët dhe sirët, kështu që arbëreshët e vështrojnë dhe e jetojnë këtë traditë si gjë të tyre.

Prandaj tradita arbëreshe u çmua aq shumë nga Papati i Romës saqë, qysh në fillim, në selinë ipeshkvore të Mazarës, ku ishin vendosur ushtarët e Skënderbeut, dhe për hir të tyre, caktoi një dhespot të traditës orientale.

Ku dhespot nuk ishte personalitet i dorës së dytë, ai ishte Joan Besarioni, i lindur në Trimithundë në vitin 1493, vdiq në Ravenë më, 1472. Humanist i dëgjuar, kishte studiuar në Kostandinopojë dhe në Mistra. Mitropolit i Nikesë më 1436, ai e përfaqësoi vijën teologjike të Kishës Lindore në Koncilin e Firences, në të cilin, nëpërmjet dokumentacionit dogmatik dhe të patriotizmit antiosman, kërkoi ngrohtësisht njësimin e kishave. Më vonë ai u emërua kardinal, ndërsa në

vitin 1455 ishte shumë afër që të zgjidhej papë, kur papë u zgjodh Kalisti III.

Besarioni ndikoi menjëherë mbi Kalistin për përgatitjen e një ekspedite antiosmane e cila, me gjithë ndërhyrjen e Besarionit te mbreti i Francës dhe te Alfonsi i Napolit, dështoi.

Pa praninë e këtij personazhi që nga zanafilla e jetës së tyre në Sicili, arbëreshët do të ishin asimiluar nga aspekti fetar dhe kështu do të kishin humbur tërë trashëgiminë dhe tiparet arbërore.

Deri më sot nuk dimë se a u takuan ndonjëherë personalisht Besarioni me Skënderbeun, por interesat e të dyve përputhen, si në truallin e Italisë Jugore dhe të Sicilisë, me ekspeditën ushtarake të Skënderbeut, po ashtu edhe në More, ku shqiptarët ishin angazhuar kundër turqve me Thomë Paleologun. Edhe këtu, edhe atje, përdorimi i shqiptarëve u përkrah nga Besarioni, i cili i çmonte shqiptarët si njerëz të besës.

Është fakt se vetëm pas vdekjes së Skënderbeut Besarioni “dorëzohet” dhe, duke ia falur thesarin e kodikëve të tij, greqisht dhe latinisht, Republikës së Venedikut, e konsideron atë si pasardhëse të Skënderbeut për mbrojtjen e qytetërimit të Evropës Lindore.

Dihet se Republika e Shën Markut, për shkak të interesave të saj vetjake, nuk iu përmbajt gjithnjë amanetit. Në mënyrë tejet shpirtërore dhe paqësore atë amanet e ruajtën arbëreshët, duke e përfaqësuar [Shqipërinë e lirë dhe njëherësh Kishën Lindore “jashtë Lindjes”.

Në këtë Shqipëri / Arbëri / vendin e parë e zë Skënderbeu. Jemi, deri vonë në epokën e krishterimit: Skënderbeu vështrohet si Atleti i Krishtit, ndërsa shqiptarët si kalorësit e fundit të krishterë, por edhe si trashëgimtarë dhe bartës të kulturës klasike në epokën e Renesancës.

Kujtimin të Skënderbeut i kushtohen rrugë dhe sheshe, jo vetëm në vendbanimet arbëreshe, por edhe në qytete të mëdha siç është Palermoja, ku famullia e arbëreshëve e kultivon gjithnjë kujtimin e tij, ashtu si më përpara pati bërë Seminari kombëtar.

Në Monreale, ish qendër administrative dhe kishtare e pjesës më të madhe të arbëreshëve të Sicilisë, ruhet një portret i fatosit shqiptar i shekullit XVII, i cili mban një vend nderi në bibliotekën e arqipeshkvisë. Shkolla, qendra kulturore dhe rekreative, biblioteka dhe toponime të ndryshme, mbajnë emrin e Skënderbeut në Sicili. Shembulli i tij është ruajtur si ideal i burrit, si tipari i princit, i shenjtëruar si Shën Gjergji në brezin e çmuar të grave.

Njëherësh u ruajt edhe aspekti i tij njerëzor, në të cilin paraqitet psikologjia më e fshehtë atërore ndaj së bijës kur pohohet se hero i nuk vdiq nga ethet e erës së keqe, por sipas një fjale të moçme: “Skënderbeu rroi sa rroi, martoi të bijën e ligështoi”.